

Michael Gruenbaum
Todd Hasak-Lowy

NĚKDE JEŠTĚ SVÍTÍ SLUNCE

Dětství
ve stínu
holokaustu

Michael Gruenbaum
Todd Hasak-Lowy

NĚKDE JEŠTĚ SVÍTÍ SLUNCE

Dětství
ve stínu
holokaustu

Nakladatelství P3K
Praha 2017

Kniha vychází za podpory Nadace Židovské obce v Praze
a Nadačního fondu obětem holocaustu.

Tuto knihu věnuji památce Tommyho Karase,
mého nejlepšího kamaráda v Terezíně i v Praze.

Michael Gruenbaum

Czech language copyright © 2017 by Nakladatelství P3K
Original English language edition copyright
© Aladdin, an Imprint of Simon & Schuster, New York
(Original title: *Somewhere There Is Still a Sun*)
All rights reserved, including the right of reproduction
in whole or in part in any form.

Translation © Jiří Zbořil, 2017

Text © Michael Gruenbaum, Todd Hasak-Lowy, 2015

ISBN 978-80-87343-77-7 (eKniha – pdf)

Půldruhému milionu židovských dětí, které zabil holokaust, zvláště pak všem Nešarimům. Nejen těm, co přežili, ale všem klukům, kteří se mnou během dvou a půl let věznění v terezínském koncentračním táboře sdíleli místnost číslo 7 ve školní budově L417. Mnozí z nich byli daleko nadanější než já, většině z nich však nebylo umožněno, aby svým nadáním přispěli společnosti, neboť jejich životy předčasně skončily v plynových komorách Osvětimi. A také našemu vedoucímu Františku Maierovi, řečenému Franta, jenž se v pouhých dvaceti letech přes nepředstavitelně nepříznivé okolnosti dokázal stát otcem nějakým osmdesáti syčákům a vštípit jim týmového ducha, který jim umožnil přežívat a který dodnes nevyprchal.

MICHAEL GRUENBAUM

Všem Gruenbaumům, minulým, současným i budoucím.

TODD HASAK-LOWY

ÚVOD

V květnu 1945, jen několik dní po našem osvobození z koncentračního tábora v Terezíně, napsala matka v dopise několika příbuzným do zahraničí:

Toto je první dopis, v němž po mých myšlenkách nepátrají děšivé, netaktní oči cenzorovy. Nevím ani kde začít, abych vám popsala vše, čím jsme prošli v letech od našeho posledního setkání, a nic přitom nevynechala. Každý pozdrav, každý balíček od každého z vás pro nás znamenal kousek tepla, kousek společného štěstí, o něž jsme přišli. Píši vám tak, jak si vás pamatuji, ačkoli zde máme pocit, že už nikdy nebudeme umět přejít po mostě k těm, kdo žili venku a naštěstí nikdy nepochopí všechny hrůzy, strachy a hluboký žal, jimiž jsme poslední léta procházeli my.

Vlastně ani nedoufáme, že vůbec někoho najdeme naživu [z příbuzných]. My sami jsme přežili jen zážrakem. Třikrát jsme byli vybráni pro transport, Míša dokonce ještě i počtvrté! Neumíte si představit propastné kontrasty mezi životem a smrtí. Vypadáme dobře, jakkoli nedostatečná byla výživa. Jen pro ilustraci: všichni tři jsme za dva a půl roku snědli dohromady tři vejce. A to jsme si je ještě museli opatřit potají. Kus po sto sedmdesáti korunách. Míšova sestra pracovala v prádelně a Míša jako kurýr – místo koně. Občas se chodil se sešitem pod bundou učit za jedním kamarádem, ale nefungovalo to. V cestě

stálo příliš mnoho překážek a měli jsme příliš málo času. Deset hodin denně jsme museli pracovat.

Co nám chystá budoucnost, zatím nevíme. Ze starých přátel nepřežil nikdo. Netušíme, kde budeme žít. Nevíme nic! Ale někde na světě stále ještě svítí slunce, ještě jsou tu hory, moře, knihy, malé, čisté byty a snad někde i nový život.

Kniha, kterou držíte v ruce, je o zkušenostech, jimiž jsem prošel mezi devátým a patnáctým rokem života, kdy Prahu okupovala nacistická armáda a dělala vše pro to, aby pražskou židovskou komunitu navždy vymazala z povrchu zemského. Odhodlal jsem se svůj příběh světu vyprávět až jako starý muž. Proč jsem s tím sedmdesát let otálel?

Když v roce 1974 zemřela má matka, zdědil jsem po ní album, které po válce sestavila z předmětů, jež si přinesla z Terezína. Z nostalgie jsem celá ta léta její album pečlivě strážil. A když jsem dospěl do „pokročilého věku“, rozhodl jsem se, že pro něj najdu místo, kde se o něj někdo postará stejně dobře jako já. Váhal jsem mezi Muzeem holokaustu Spojených států ve Washingtonu, terezínským Muzeem ghetta, pražským Židovským muzeem a Beit Theresienstadtem, izraelským kibucem, který sbírá a vystavuje terezínské památky. Nakonec jsem se rozhodl věnovat album i svůj památník (do nějž přispěli mnozí z mých terezínských spolubydlících) Muzeu holokaustu Spojených států.

Když pak za mnou dorazila jedna z archivářek paní Judith Cohenová, nemohla uvěřit svému štěstí. Muzeum

totiž poslední dobou takové dary už moc nedostává. Měl jsem pro ni ne jeden nebo dva předměty, ale celou dobře uspořádanou a zachovalou sbírku. Muzeum bylo darem tak nadšeno, že se rozhodlo věnovat matce a naší rodině celou jednu stránku v kalendáři pro rok 2010. Několik stránek z matčina alba navíc paní Cohenová zařadila do stálé muzejní expozice a nakonec natočila i krátký film, který shrnuje naše zkušenosti z období nacismu. Reprodukce mnohých z těchto dokumentů najdete i v této knize.

Výsledné nadšení mě přimělo napsat příběh pro děti. V původní verzi jsem o tom, jak se naše rodina vyhnula transportům z Terezína do Osvětimi a tím i smrti v plynových komorách, nechal vyprávět plyšového medvěda. Pokud by vás zajímalo, proč jsem zvolil zrovna medvěda, přečtěte si tuto knihu. Najdete v ní odpověď.

Když jsem medvědovo vyprávění dokončil, začal jsem hledat nakladatele. Byla to dlouhá cesta, která zahrnovala mnoho dopisů literárním agentům i nakladatelským domům. Ukázalo se, že mé dílo nikdo vydat nechce. Zdůvodňovali to tím, že mají hromady vlastních zásob, že se jim nehodím do koncepce, popřípadě vyjadřovali přesvědčení, že děti, které si hrají s plyšáky, nejsou připravené číst o holokaustu, a naopak děti, které jsou připravené číst o holokaustu, si už nehrají s plyšáky.

Nicméně se našel nakladatel, který se mě aspoň zeptal, jestli bych souhlasil s tím, že se mého příběhu ujme profesionální publicista a zpracuje ho pro školáky. Rád jsem souhlasil. Následovalo několik let práce s jedním publicistou,

pak s druhým a nakonec vznikla tato kniha. Přiznávám, že jsem s výsledkem velmi spokojen.

Dokládá totiž neuvěřitelnou odvalu, vytrvalost, vynalézavost a odolnost mé matky, je odrazem její touhy žít a naděje, že jednou musí být zase lépe. Chvíli to trvalo, ale skutečně se lepších časů dočkala, byť na jiném kontinentě. Po osvobození v roce 1945 jsme se usadili opět v Praze a usilovně se snažili vrátit se k normálnímu životu. Brzy se ovšem začalo ukazovat, že by se moci mohli chopit komunisté. Matka si těch příznaků všímala a napsala raději přátelům do Spojených států, aby pro nás požádali o víza. Šest týdnů poté, co v Československu převzali moc komunisté, jsme zemi opustili. Dva roky jsme pak museli čekat na Kubě, než na nás přišla řada a dostali jsme povolení ke vstupu do Spojených států.

Zde jsme mohli konečně znovu žít. Začínali jsme téměř od nuly. Čtyři různé události nás totiž připravily o všechnu majetek. Nejdřív nám vše zabavili nacisté. Něco z majetku se nám sice podařilo odeslat do Londýna, ale skladiště, kde jsme měli věci uložené, vzalo za své při bombardování města. Do Terezína jsme si směli vzít jen věci o celkové hmotnosti necelých padesáti kilo na osobu, od přátel a sousedů jsme ze svého majetku dostali po návratu zpět jen pár kousků. Věci, které jsme před odjezdem z Československa odeslali do New Yorku, nakonec skončily v dražbě, protože někdo zapomněl platit měsíční poplatky. Museli jsme tedy pokaždé začínat od píky. Naučili jsme se přitom, že hmotný majetek se dá vždy nahradit a v celkovém uspořádání věcí

není důležitý. Já i má sestra jsme si našli báječné životní partnery, založili jsme nové rodiny a zajistili tak naši matce zasloužené štěstí a spokojenost.

V knize, kterou držíte v ruce, však mnoho štěstí a spokojenosti nenajdete. Je o nejhorších létech, která jsem prožil. Doba byla tak zlá, že mě málem připravila o život ještě dřív, než mi bylo patnáct. Něco z toho už popsala má zesnulá žena Thelma Gruenbaumová v knize *Nešarim: děti, které přežily Terežín*. Poprvé ten příběh však někdo vypráví lidem, kteří jsou stejného věku jako tenkrát já.

Lidé dnes ve spojení s holokaustem často upozorňují, že se na něj „nesmí zapomenout“. Souhlasím. Jenže než si něco můžete pamatovat, musíte o tom v první řadě *vědět*. Doufám, že kniha poslouží jako „most“, o němž má matka psala v dopise z roku 1945. Věřím, že vám její čtení umožní pochopit svět, v němž jsme žili – a téměř umřeli – mezi lety 1939 a 1945. A jakmile mu jednou opravdu porozumíte, hádám, že už na něj nikdy nezapomenete.

MICHAEL GRUENBAUM

PRVNÍ ČÁST

PRAHA

11. BŘEZNA 1939

Mám rekord patnáct.

„Kam letíš, Míšo?“ ptá se táta, sotva vyjdeme z bytu. „Zpomal,“ napomíná mě každou chvílí téměř se smíchem během procházky podél Vltavy. Nejlepší řeky na světě.

Neví, že se zahřívám, rozcvičuju. Protože dneska je můj den. Cítím to v kostech.

Táta si rád dává se vším na čas. „O šábesu nemá člověk spěchat,“ prohlásil už aspoň pětkrát. Nevyčítám mu to. Celý týden dře. Člověk ho skoro nevidí. Někdy nepřijde domů dokonce ani na noc. A zítra jede kvůli práci do Londýna. Nesnáším, když není doma, ale když je člověk právník jedné z nejbohatších pražských rodin, myslím, že prostě dělá, co mu řeknou.

Já mám ale taky práci. Překonat rekord. Dnes.

Už jsme skoro na Čechově mostě. Nad řekou se honí racci a hrají své tajné hry. Do nebe nad námi trčí Hrad – jako vždy nade vším. Třeba bychom tam mohli zajít, až se táta vrátí. Podívat se na střídání stráží, na město pod sebou. Řeknu mu, až na mě nebude tak nabroušený.

Zabočíme z nábřeží na most plný aut a lidí. Senzace. Táhle jde Pavel Goren, náš doktor. Má největší břicho ze všech doktorů na světě. Proč ale přichází od Staronové synagogy? Ale co, hodí se to. Zabaví tátu.

„Šabat šalom, Pavle,“ zdraví táta.

„Ahoj, Karle,“ odpovídá Pavel, cuchá mi čupřinu a břichem mě štouchá do ucha. „Poslyš, Míšo, nevyrostl jsi zase?“

Neodpovím. Most je právě tak akorát. Staříci s hůlkami, holky s kamarádkami. Pár se psem.

„Magda už je zase nemocná,“ oznamuje Pavel tátovi. „Jako každý rok v březnu. Pořád stejná písnička.“

Asi by mě to mělo zajímat, ale mám důležitější věci na práci. Navíc je mi jasné, že za chvíli už budou mluvit o Německu, Hitlerovi a nacistech. Poslední dobou dospělí o ničem jiném totiž nemluví. Děsná nuda.

Projdou kolem nás tři kluci. Jsou větší než já, ale co má být? Vyrážím.

„Příští mistrovství světa vyhraje,“ povídá jeden z nich. „Uvidíte.“

„Ani náhodou,“ odporuje největší z nich. „Brazílie nám to zase naklepe.“

„Zbláznil ses?“ na to ten třetí. „Oldřich je čím dál lepší.“

„Jste úplně pitomí,“ povídá největší. V hádce se zastaví a ukazují na sebe.

Co se mě týče, v pořádku. Přededu je.

Jeden, dva, tři.

Dál se tu pomalu sune jakýsi stařík. Bez problému.

Čtyři.

Následují dvě ženy, jedna tlačí kočárek. Malé děti se bohužel nepočítají, ale pořád dobrý.

Pět a šest.

Jednou to bude olympijský sport. Aspoň by měl být. Olympiáda bude v Praze a já se stanu národním hrdinou.

Grünbaum se chystá překonat nový milník! Už se dostává před Němce. Třicet sedm! Už předešel třicet sedm lidí na jediném mostě! Nový olympijský rekord!

No dobře, musím se soustředit. A běhat se nesmí. Když vás přistihnou při běhu, diskvalifikují vás.

Tady jde celá rodina. Jako ta naše. Bratr se sestrou. Sestra vypadá tak o čtyři roky starší. Jako u nás. Zajímalo by mě, jestli mu taky furt říká, aby se nechoval jako dítě. Ale to je jedno. Házejí drobký rackům.

Sedm, osm, devět, deset.

Nesmím se nechat rozptylovat. Ani lodí, která právě plouvá most. Ani se nesmím otočit a podívat se na Hrad, i když zrovna odsud vypadá nejlíp. Stejně to musí být největší hrad na světě. Někdy jeho čtyři věže – zvláště ta nejvyšší od katedrály – mizí přímo v mracích. Přisahám.

„Michaeli Grünbaume!“ volá na mě táta. „Co to vyvádíš?“ Dělán, že neslyším. Nebude tak moc našťvaný. Táta skoro nikdy nevyšiluje. Což je jen další důvod, proč je to nejlepší táta na světě.

Tady máme milence, drží se za ruce. Prosté.

Jedenáct, dvanáct.

Ještě čtyři a mám nový rekord.

Žena venčí psa.

Třináct.

Dva muži se hádají německy. Jdou rychle. Jako by věděli. Jako by je někdo poslal zastrašit největší naději našeho národa. Ne tak zhurta, pánové. Mám nohy možná kratší, o to však rychlejší.

Čtrnáct, patnáct.

Vyrovnal jsem rekord.

Jenže je tu problém. Ale ne! Nikdo už nezbyl a konec mostu se rychle blíží.

No dobře. Vyrovnat rekord je taky výkon.

Ale pozor! Co je to? Tady mě někdo předbíhá!

Dlouhán v kratasech. Máma by řekla, že na kratasy je ještě moc zima. Musím s ní souhlasit, i když nahlas bych to neřekl. Na nohou má tenisky. Přehnal se kolem mě, pytel na zádech mu nadouvá fotbalový míč. Funí a vzadu na krku se mu na slunci lesknou kapky potu.

Určitě profesionál, nebo aspoň jednou bude. Antonína Puče zná nejspíš osobně. Útočník, aspoň podle mě.

A co má být? Protože já, Míša Grünbaum (Michael mi rodiče říkají, jen když mám průšvih), budu jednou reprezentovat Československo na olympiádě v předcházení lidí na mostě. V roce 1948 nebo nejpozději 1952 to totiž bude olympijský sport a já tou dobou budu na vrcholu sil.

Dám se do běhu, protože je tu jedno pozapomenuté pravidlo, o kterém vědí jen největší závodníci: když někdo běží, můžeš taky běžet, abys ho dohnal. To se smí. Jestli mě táta uvidí takhle běžat v šatech do synagogy, nebude rád. Ale co? Až jednou u nás v obýváku bude viset moje medaile a já budu národní hrdina, pochopí, že to za to stálo. Zbývá už jen šest metrů. Chlapík v kratasech se překvapeně otáčí. Zakření se. Zrychlí. Jenže kampak s tím na sprintera, jako je Grünbaum.

Protínám cílovou pásku o chvíličku před ním!

Davy šílí!

Hraje hymna!

Šestnáct!

Nový rekord! Dokázal jsem to!!! Šestnáct!!!

„Míšo! Míšo!“

Otáčím se a rychle se vracím k tátovi. Stírám si pot do vnitřku rukávu, aby si nevšiml. Krotím dech.

„Koukni na ten hrad,“ říkám. Odvádím pozornost.

„Míšo,“ opakuje ustaraně. „Je ti teprve osm. Nemůžeš mi takhle utíkat. Nemohl bych ani...“

„Můžeme tam jít?“ ptám se a ukazuju na Hrad za jeho zády.

„Jít? O čem to...“

„Na Hrad.“ Táta otvírá pusku, jako by chtěl něco říct. „Hned tu neděli, až se vrátíš z Londýna. Prosím.“

Strčí si talit v tašce pod levou paži a otočí se směrem k Hradu. Zafungovalo to, vidím mu to na očích. Na všechno zapomněl. Možná i na ty pitomé nacisty, co o nich všichni dospělí pořád žvaní.

„Jasně,“ odpoví tiše s pohledem upřeným přes řeku. „Nevím o ničem, co by nám v tom mohlo zabránit.“ Jednou rukou mě obejmje a kráčíme spolu po mostě směrem k synagoze. „Jestli tedy nebude pršet.“

Táta je takový. Vždycky přijde s nějakou starostí. Ale kdyby věděl o mém novém rekordu, uvědomil by si, že věci budou jen lepší. Protože někdy to prostě vím.